

Tóth-Bartos András

Birtokpolitika Észak-Erdélyben, 1940–1944

Az I. világháborút követően az Osztrák–Magyar Monarchia helyén született utódállamok mindegyikében jelentős földreformot hajtottak végre, amely többé vagy kevésbé átrendezte a régi birtokviszonyokat. Romániában a frissen szerzett területeken az Ó-Királysághoz képest radikálisabb földrendezést hajtottak végre, hiszen itt a birtokrendezés a gazdasági és szociális célok megvalósításán túl a román gazdasági érdekszféra kiépítésével is kiegészült. A hosszú, két évtizedig húzódó folyamatot Erdélyben a második bécsi döntés szakította meg. Az 1940. évi impériumváltás az ismét többségi helyzetbe kerülő magyarság számára egy olyan időszak kezdetét jelentette, amikor esély nyílt arra, hogy a román berendezkedés idején meggyengült erdélyi magyar pozíciókat konszolidálják.¹ Hasonló célokat szolgált a négy év alatt végrehajtott birtokpolitika is, amelyet érdemes úgy vizsgálni mint a Nagy-Romániában, 1919-től 1940-ig végrehajtott birtokpolitikára adott válasz. Ez nagyjából három pont köré csoportosult: 1) a román földreform intézkedéseinek felülvizsgálata, 2) az ingatlanforgalom hatósági ellenőrzése és befolyásolása, 3) a magyar birtokállomány növelése szabadpiaci tranzakciók vagy más eszközök által.

Tanulmányomban terjedelmi okok miatt az észak-erdélyi birtokpolitika két meghatározó elemével csak érintőlegesen fogok foglalkozni. Eltekintek a román földreform revíziójának részletesebb tárgyalásától: az ehhez kapcsolódó birtokpolitikai viták, a földreformos kötvények és a mezőgazdaságban az 1930-as években meginduló eladósodás szanalálásának elemzése külön tanulmányt érdemel. Másrészt, szintén érintőlegesen kerülnek itt tárgyalásra a zsidótörvények által szabályozott ingatlanforgalmi korlátozások is, amelyeket 1940 után az észak-erdélyi területekre is kiterjesztettek. Ezt a kérdést elsősorban az országos zsidókérdés és zsidóbirtok-problematika kontextusában kellene kezelni, így ez is külön elemzésre méltó téma. Jelen tanulmányban inkább arra koncentrálok, hogy a magyar szakigazgatás milyen mellékutakat keresett a magyar birtokosság megerősítése érdekében.

A KERET

A második bécsi döntés után a magyar agrártörvényeket kiterjesztették a visszacsatolt területekre, így az azokban megfogalmazott célkitűzések az észak-erdélyi részeken is érvényessé váltak, ezeket egy sor további rendelet egészítette ki, amelyek a lokális problémákat kezelték. Az erdélyi területeket külön szabályozó

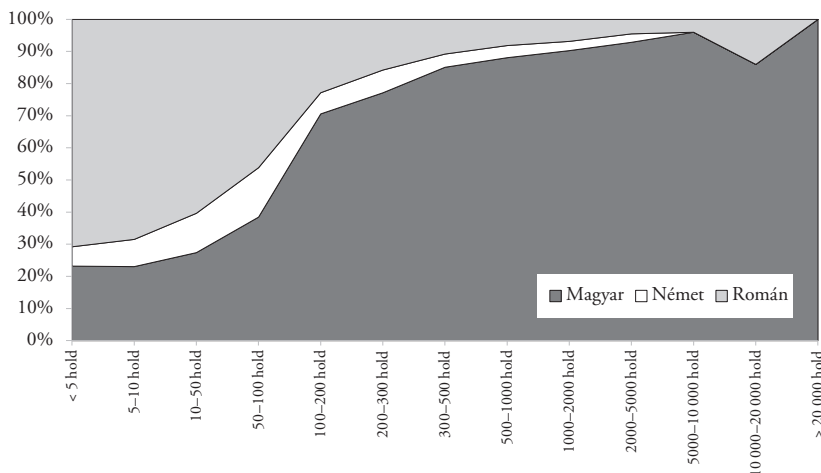
¹ Ablonczy Balázs nemrégiben megjelent könyvében rámutat, hogy a közellátást, az engedélyek kiadását vagy az alkalmazásokat érintő esetek nem egy esetben nemzetiségpolitikai kérdéssé váltak (Ablonczy 2011).

rendeletek és a birtokpolitikai gyakorlat logikájának jó része az 1921. évi erdélyi román földreformnak a magyarságon ejtett sérelmeire vezethető vissza, vagyis a magyar birtok csökkenésére és az ehhez kapcsolódó gazdasági térszűkítésre, így e tényezők rövid áttekintése nélkül nem juthatunk közelebb tárgyunkhoz sem.

Az I. világháborút megelőzően Erdélyben a nagyobb birtokegységek elsősorban magyar tulajdonban voltak, a román lakosság legnagyobb része a földnélküli, valamint a törpe- és kisbirtokos kategóriákba tartozott (1. ábra).

1. ábra

A birtokkategóriák nemzetiség szerinti megoszlása a Romániához csatolt területen 1916-ban² (a terület kataszteri holdban)

Az 1919-től kezdődően bevezetett birtokrendezési rendeletek, illetve az 1921-ben meghirdetett erdélyi román földreform³ deklarált célkitűzése a földhiány által okozott szociális és gazdasági problémák orvoslása volt a nagybirtok felszámolása révén, ami elsősorban a magyar és kisebb részben a német birtokokat érintette. Erdélyben kisajátítás alá helyeztek minden olyan mezőgazdasági területet, amely sík vidéken meghaladta a kétszáz kataszteri holdat, dombvidéken a százat és hegyvidéken az ötvenet. Mindemellett a törvény teljes kisajátítás alá helyezett minden olyan birtokot, amely valamely jogi személy⁴ tulajdonában

² Venczel 1942: 347.

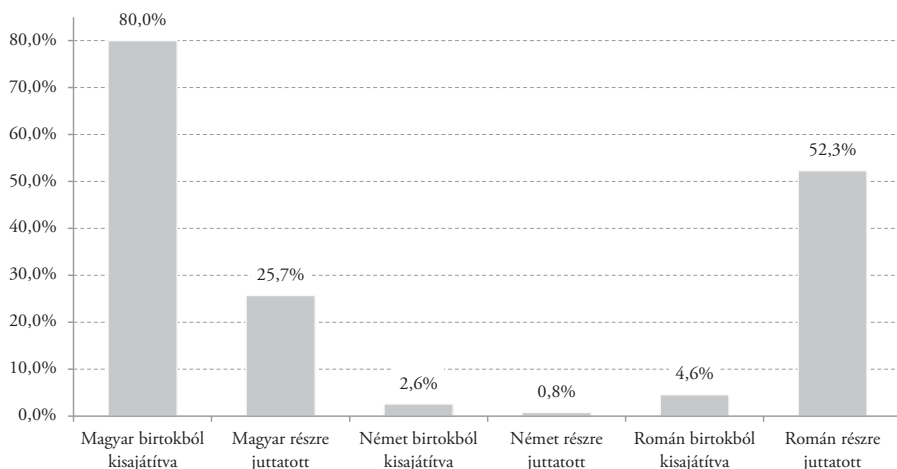
³ Földreform-törvény Erdély, a Bánság, Máramaros és a Körös-vidék számára. *Monitorul Oficial*. 1921. július 30. (A továbbiakban: Földreform-törvény 1921.)

⁴ A törvény külön rendelkezett a *közérdeket* (ide tartoztak az egyházak, szerzetesrendek, alapítványok, alapok stb.) és a *magánérdeket* (mint például a vállalatok, bankok stb.) szolgáló jogi személyekről. Amíg az előbbinek a falun lévő birtokaira és városi külterkeire teljes kisajátítás vonatkozott, addig az utóbbinál a teljes kisajátítás csak a művelhető területeket érintette. (Földreform-törvény 6–7. §.)

volt, valamint az Agrárbizottság⁵ döntése alapján azokat az ingatlanokat is, amelyek a háború alatt a birtokforgalmat korlátozó magyar rendelkezések alapján kerültek elidegenítésre.⁶ A román birtokrendezés következményeként a magyar magánbirtok-állomány komoly veszteségeket szenvedett (2. ábra), illetve jelentősen csökkent a korlátozott forgalmú magyar birtokok⁷ aránya is (3. ábra).

2. ábra

A kisajátítások és juttatások arányának százalékos megoszlása az összes kisajátított birtokhoz viszonyítva Észak-Erdélyben az Erdélyi Földreform Tanulmányi Bizottságának 1940-es adatgyűjtése alapján⁸

A törvény tartalmazott továbbá olyan intézkedéseket is, amelyek kifejezetten magyarellenesek voltak: így például a békeszerződés előírásaival ellentétben teljes egészében kisajátították az idegen állampolgárságra optálók és tartósan távollévők ingatlanait, valamint a magyar állami telepítések juttatottjainak a földjeit is. Az említett ügyekben az érintettek a magyar állam támogatásával a Nemzetek

⁵ A román földreform bukaresti székhelyű csúcsszerve. A Földművelésügyi Minisztérium alá tartozott, régióként egy-egy kirendeltséggel, de 1922-től a vidéki irodák hatáskörét átvette a bukaresti központ, míg 1932-ben fel nem számolták a földreformos intézményeket. Feladatkörüket a bíróságok vették át. Az Agrárbizottságnak a törvény széleskörű felhatalmazást adott: jogában állt értelmezni a törvényt, megfellebbezhette a kisajátítási határozatokat, csökkenthette a tulajdonosnál maradó minimumot stb. (Az erdélyi román földreform végrehajtási utasítása, 59–60. §. *Monitorul Oficial*. 1921. november 4.)

⁶ A Földreform-törvény 7. cikkelyének d. pontja mondta ki, hogy az Agrárbizottság dönthetett a magyar kormány 4000/1917. ME számú rendelete által érintett ingatlanok kisajátításáról.

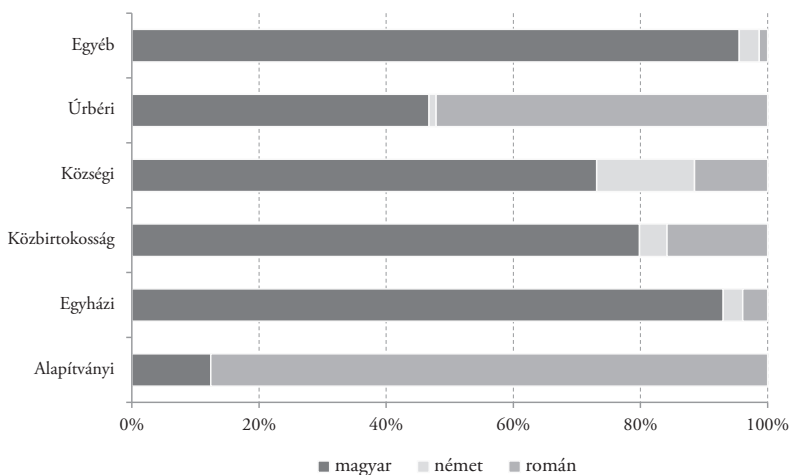
⁷ Így például a római katolikus egyház 290 000 kat. holdas ingatlanainak 95%-át sajátították ki (Darkó 1938: 5), valamint kisajátítás alá kerültek a Csíki Magánjavak erdőbirtokai is. (Venczel 1944.).

⁸ Venczel 1942: 399, 405.

Szövetségétől kértek orvoslást, kevés sikerrel. A román földreform kisajátítási és juttatási munkálatait szorosan követte egy erős nemzetiségpolitikai éllel rendelkező belső telepítési akció is. Az erre vonatkozó első rendelkezést a földreform törvényében (annak 15. fejezetében) részletezték, amelyet az 1930-ban, 1936-ban és 1940-ben hozott telepítési törvények egészítettek ki. Ország-szerre 748 helységben volt telepítés, ezek számottevő hányada a román–magyar határ menti övezetbe esett Temes-Torontál, Szatmár, Szilágy, Arad, Bihar és Krassó-Szörény megyékben. Megközelítőleg 39 000 kat. hold területet osztottak ki 4900 román telepes család számára. A második bécsi döntés után 42 román telepes falu került magyar fennhatóság alá, ebből 28 Szatmár megyében.⁹

3. ábra

A román földreform során kisajátított korlátozott forgalmú birtokok megoszlása az észak-erdélyi területen, az Erdélyi Földreform Tanulmányi Bizottságának 1940-es adatgyűjtése alapján¹⁰

Az 1940. évi hatalomváltás után a földreformos sérelmek revíziója az erdélyi magyar kívánságlista¹¹ első helyei egyikén szerepelt, így a magyar kormány 1941-ben meghozta az 1440/1941. ME számú rendeletét, amelynek 6. és 7. cik-

⁹ Venczel 1942: 460–465; vö. Nasta 1925: 9–13.

¹⁰ Venczel 1942: 401.

¹¹ Az erdélyi román földreform felülvizsgálatának kérése már az Erdély Értekezlet (Kolozsvár, 1940. október 18–19.) egyik sarkalatos napirendi pontját képezte, de hangsúlyosan jelent meg Pál Gábor erdélyi képviselő 1940. december 3-án elhangzott kritikájában (Képviselőházi Napló 1940: 1096–1105), ugyanakkor az Erdélyi Párt is belefoglalta programjába (Gergely – Glatz – Pölöskei 1991: 466).

kei kimondták, hogy a román földreform intézkedései során keletkezett elidegenítések bírósági úton megtámadhatóak. A hangsúly itt a jogi útra terelésen van, hiszen azt mutatja, hogy a magyar állam Észak-Erdélyben igyekezett körültekintően eljárni. Ennek háttérben két lényeges külső tényező húzódott meg.

Az első a Felvidéken végrehajtott csehszlovák földreform revíziójának kudarca volt. Az Imrédy-kormány idején kidolgozott, de Teleki Pál miniszterelnöksége alatt kiadott rendelkezések igen széleskörű beleszólást biztosítottak a helyi elitnek, ami oda vezetett, hogy a magyar államnak a kisajátított birtokokért a Cseh-Morva Protektorátussal 1940. október 16-án kötött egyezmény értelmében 1989-ig 135 millió korona kártérítést kellett volna fizetnie.¹² A szakigazgatás Erdélyben már tartózkodott minden olyan intézkedéstől, amely a helyi elit túlzott mértékű bevonását igényelte volna a földreform revíziójának folyamatába.¹³ Így inkább az időigényesebb jogi folyamatot választották, az ügy végleges rendezését elsősorban a háború utánra tervezték.¹⁴

Az egész észak-erdélyi birtokpolitikára egy további külső tényező szintén közvetlen hatást gyakorolt. A bécsi döntés után a legélesebben jelentkező probléma a nemzetiségi kérdés volt, amely már a döntést követő hetekben komoly gondot okozott a határ mindkét oldalán. A rövidesen kialakuló, reciprocitás elvét követő kisebbségpolitika átítatta a két állam bel- és külpolitikáját, minimálisra csökkentve a kompromisszumos megoldások lehetőségét.¹⁵ Az 1940–1944 között hozott magyar és román birtokpolitikai rendelkezések nem kis részének volt nemzetiségpolitikai éle, végrehajtásuk pedig hasonló intézkedéseket vont maga után mindkét oldalon. Így például egy 1942. április 2-án meghirdetett romániai törvényrendelet¹⁶ értelmében az olyan magyar tulajdonú ingatlanok öröklése, amelyek hagyatéki eljárás alá kerültek, csak a hadügyminisztérium jóváhagyásával válhatott jogerőssé. Amennyiben megtagadták a hozzájárulást, az ingatlant kötelező volt értékesíteni, ellenkező esetben kisajátították vagy elárverezték.¹⁷ Többször előfordult az is, hogy a gazdátlanul maradt, de a tulajdonosuk által kinevezett kezelővel rendelkező dél-erdélyi magyar ingatlanokban a román hatóságok kezdeményezésére észak-erdélyi román menekülteket helyeztek el.¹⁸ Mindemellett akadályozták a magyar oldalon lakó birtokosok határátlépését,

¹² Tilkovszky 1964: 123–124.

¹³ Ezzel kapcsolatban Teleki Mihály földművelésügyi miniszter a következőképpen fogalmazott: „Felvidéken is végeztünk egy bizonyos földreformrevíziót és azt a módot, ahogyan a Felvidéken fogtuk meg a dolgot, nem tartottam alkalmasnak. Itt a helyzet még komplikáltabb, mert a tulajdonjogi helyzetnek, az elvételnek, a birtokbaadásnak sokkal több fajtája, esete fordul elő és sokkal inkább komplikálódik az erdő, legelő és közbirtokossági kérdésekkel. Evégből a minisztériumsáimmal együtt azt határoztam el, hogy kiindulóban senkinek semmiféle felhatalmazást intézkedési jogra nem adunk.” MOL K 764, 8. cs. d dosszié. A Marosvásárhelyi Értekezlet jegyzőkönyve: 110–111.

¹⁴ Benkő 2002: 28.

¹⁵ L. Balogh 2006.

¹⁶ Lásd a 279. számú törvényrendeletet (*Monitorul Oficial* 1942. április 2.).

¹⁷ MOL K28, 218. csomó, 434. tétel, 1944-H-26384.

¹⁸ MOL K28, 217. csomó, 434. tétel, 1943-O-26579.

megnehezítve a román részen maradt földjeik művelését.¹⁹ Magyar részről többek között 1940. decemberétől gondnoki zár alá helyezték a döntés következtében gazdátlanul maradt birtokokat, állami ellenőrzés alá vonták az ingatlanforgalmat, állami tulajdonba kívánták helyezni a román földreform által érintett erdőket,²⁰ és kimondták azon a román földreform során kiosztott házhelyek átengedésének kötelezettségét, amelyek még nem lettek beépítve.²¹ Annak ellenére, hogy a vitás birtokpolitikai kérdéseket kormányközi tárgyalásokon próbálták kezelni,²² nincs tudomás arról, hogy ezek az értekezletek bármilyen pozitív eredménnyel jártak volna.

A magyar állam elhatárolódott minden olyan intézkedéstől, amely általános jelleggel rendezte volna át az észak-erdélyi birtokviszonyokat, hiszen minden ilyen típusú beavatkozás beláthatatlan következménnyel járhatott volna a dél-erdélyi magyarságra nézve.²³ A magyar kormány erdélyi birtokpolitikája ebből kifolyólag mellékutakra terelődött, vagyis olyan megoldásokat kerestek, amelyek a lehetőségek szerint mellőzték az állami jelleget.

JOGI- ÉS INTÉZMÉNYI HÁTTÉR

Mielőtt rátérnénk az alkalmazott módszerek tárgyalására, szükséges röviden áttekinteni azokat a jogi eszközöket, amelyek a szereplők rendelkezésére álltak, valamint szólnunk kell azokról az intézményekről is, amelyek megbízást kaptak az intézkedések lebonyolítására.

A második bécsi döntés után Észak-Erdélyben birtokpolitikai céllal először a katonai közigazgatás hozott intézkedéseket,²⁴ ezeket azonban az 1940 novemberében bevezetett polgári közigazgatás nagyjából el is törölte.²⁵ Az erdélyi kérdéseket rendező rendeletalkotásra az 1940. október 8-án kihirdetett 1940: XXVI. tc. alapján kapott felhatalmazást a kormány. Birtokpolitikai téren az egyik legfontosabb a már említett 1440/1941. számú miniszterelnöki rendelet volt, amelynek első cikkelye kiterjesztette a magyar magánjogot az erdélyi

¹⁹ MOL K 69, 736. csomó, I-B-1 dosszié.

²⁰ Az említettkre vonatkozóan lásd a 9370/1940. ME és a 970/1943. ME számú rendeleteket.

²¹ 3710/1943. ME rendelet. A magyar jogszabály elsősorban arra hivatkozott, hogy az 1921-es erdélyi román földreform során a házhelyek birtokba adásának egyik feltétele volt, hogy a juttatástól számított 5 éven belül meg kell kezdeni az építkezést. Ellenkező esetben az ingatlan kártérítés nélkül állami tulajdonba szállt vissza (Földreform-törvény 1921. 14. §). A magyar rendelet értelmében az ilyen típusú ingatlanok tehermentesen, a szolgalmi jogok megtartásával a magyar kincstár tulajdonába kerültek (1. §).

²² MOL K 149, 150. doboz, VII-1943-6 sz. n. 4. A magyar és román birtokpolitikai kérdéseknek kölcsönösségi alapon való rendezése.

²³ A probléma jellegére többek között Bethlen István volt miniszterelnök is felhívta a figyelmet az Erdélyi Értekezlet (1940. október 18–19.) birtokpolitikai vitája során (MOL K 28, 274. cs., 2. t., g dosszié).

²⁴ A katonai közigazgatás nemzetiségpolitikai gyakorlatáról bővebben lásd: Sárándi 2010.

²⁵ MOL K 764, 8. csomó, d dosszié 111.

lyi területekre, érvényt szerezve így azoknak a jogszabályoknak, amelyek az ingatlanforgalom hatósági ellenőrzését szabályozták Magyarországon. Erre általában két eszköz szolgált: hatósági hozzájárulás az ingatlancserékhez és az állami elővásárlás jogának gyakorlata.

A magyarországi földreform (1920: XXXVI. tc.) és a törvény végrehajtási utasítása előírta a birokcserehez szükséges hatósági hozzájárulást. Ennek értelmében a szerződést minden ingatlan-elidegenítés és -bérbeadás esetén be kellett mutatni a vármegyei gazdasági albizottságnak tudomásul vétel végett. Első fokon itt hozták meg a határozatot, míg másodfokon és véglegesen a földművelésügyi miniszter döntött e kérdésekben. Ha a jóváhagyásra váró szerződés 200 kat. holdnál nagyobb területre vonatkozott, az ügyet kötelezően át kellett adni a Földművelésügyi Minisztériumnak. Amennyiben a minisztérium megtagadta a jóváhagyást, és ez jogerőre is emelkedett, az ingatlancserét semmisnek tekintették.²⁶ A hozzájárulást általában akkor ragadták meg, ha az állam élhetett elővásárlási jogával. A Földművelésügyi Minisztérium ugyanakkor „közérdekből”²⁷ is elutasíthatta az engedélyezést abban az esetben, ha ez a vásárlónak anyagi károkat nem okozott. Amíg a határozat jogerőre nem emelkedett, az állam élhetett elővásárlási jogával, akár árverések esetén is. A törvényben előírt kivételektől²⁸ eltekintve, az elővásárlási jog minden mezőgazdasági területre, 1936-tól erdőterületekre is vonatkozott, illetve az 1940. évi kishaszonbérletek alakításáról szóló törvény értelmében kiterjesztették azt a községek és városok belterületén fekvő beépítetlen ingatlanokra is.²⁹ További ellenőrzés és korlátozás lépett életbe a honvédelemről szóló 1939: II. tc. értelmében. E törvény szerint a határsávban lévő települések, illetve a hadi szempontból fontos zónák területén bármilyen ingatlanforgalmi jogügylet (tulajdoncsere, haszonbérlet stb.) érvényességéhez a Honvédelmi Minisztérium vagy az általa kijelölt hatóság hozzájárulása volt szükséges (106. §).

1939-től kezdődően külön jogszabályok korlátozták a zsidó tulajdonban lévő ingatlanok forgalmát és tulajdonjogát. Az 1942: IV. tc. átengedésre kötelezte a zsidónak tekintendők mezőgazdasági ingatlanait. Az ingatlanokat három csoportba sorolták: az 5 kat. holdnál kisebb birtokokat a Közjóléti Szövetkezetek kapták meg, az 5–100 kat. holdig terjedő ingatlanokat az Országos Vitézi Szék kapta meg, a 100 kat. holdnál nagyobb birtokokat pedig telepítésre szánták.³⁰ Az erdélyi területen a zsidótörvények 30 502 kat. holdat érintettek, amelyből 1943-ig 19 703 kat. holdat osztottak szét.³¹

A birtokpolitikai jogszabályok végrehajtását az állam nevében a Földművelésügyi Minisztérium gyakorolta. A második bécsi döntést követően a hatékonyabb szervezés érdekében a minisztérium kolozsvári székhellyel egy Erdélyi

²⁶ 60 000/1921. Földművelésügyi Minisztérium rendelete 32. § (2.)

²⁷ A közérdek meghatározása a 1928: XLI tc. 6. § (2.) alapján történt.

²⁸ 1920: XXXVI. tc. 17. §, 1924: VII. tc. 7. §, 1936: XXVII. tc. 80. § (2.), 83. §, 89. §.

²⁹ 1920: XXXVI. tc. 16. §; 1936: XXVII. tc. 80. (1.) §; 1940: IV. tc. 9–16. §.

³⁰ Császár 2005: 185.

³¹ MOL K 201, 8. doboz., 1944-15-5118.

Kirendeltséget hozott létre.³² A kirendeltség kezdetben ingatlanforgalmi ügyekkel is foglalkozott, de 1942-ben egy külön erre szakosodott hivatalt létesítettek, az Erdélyi Földbirtokpolitikai Főosztályt (EFF).³³ Ez a főosztály lett az erdélyi birtokpolitika csúcsszerve, hatáskörébe tartozott az ingatlanforgalom ellenőrzése, az állami elővásárlási jog gyakorlása, a zsidó birtokok ügyeinek a kezelése, valamint az 1440/1941. ME rendelet értelmében beadott peres iratok elbírálása.³⁴

A földművelésügyi hatáskörbe tartozó elővásárlási jog gyakorlati végrehajtását 1936-tól az Országos Földhitelintézet (OFI) végezte, amelyet a korábbi földhitelintézetek egyesítése által alakítottak ki. Az OFI kapott felhatalmazást az Országos Telepítési Alap³⁵ és az 1942: XV. tc. érvénye alá eső zsidó ingatlanok kezelésére is.

Az állam által, elővásárlás vagy szabad kézből történő vásár útján megvett ingatlanok, ha arról a Földművelésügyi Minisztérium külön nem rendelkezett, az OFI tulajdonába kerültek, de általában csak akkor, ha rövid időn belül tovább is lehetett azokat juttatni. Az OFI feladata volt a megszerzett ingatlanok felhasználási tervének (vételár, bérek kiszámítása, arányosítás, parcellázás stb.) elkészítése és a juttatás lebonyolítása, valamint a birtokba helyezés után a részletek és a kamatok beszedése.³⁶ Az OFI nem mellesleg kiterjed hitelezési politikát is folytatott: főleg földvásárlásra és mezőgazdasági beruházásokra adott kölcsönt. Kolozsváron 1941-ben nyitott az OFI részleget, amelynek vezetője Dióssi Géza volt.³⁷ A kolozsvári fiók választmányában a régió gazdasági és politikai elitjének a tagjai egyaránt megtalálhatóak voltak.

A birtokpolitikai tevékenységbe további intézmények is bekapcsolódtak, tevékenységük azonban csak közvetett módon érvényesült. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) már a két világháború között is jelentős szerepet töltött be az erdélyi magyar társadalmi- és gazdasági életben.³⁸ Vezetősége a román adminisztráció alatt is összefonódott a politikai képviselet előjáróságával, s ez később sem változott. 1940 augusztusa után az észak-erdélyi EMGE-tagozatok³⁹ elnöke, Teleki Béla vezette az észak-erdélyi politikai képviseletet ellátó

³² Lásd a 3910/1941. ME számú rendeletet.

³³ 941 eln./1942. Földművelésügyi Minisztérium rendelete.

³⁴ Az EFF-hez átlagosan havi kétezer ügyirat érkezett, amelyek legnagyobb része a román agrárreform revíziójához köthető peres ügy és földhöz juttatás iráni kérelem volt. MOL K 201, 8. doboz, 1944-15-5118.

³⁵ Az Országos Telepítési Alapot a telepítésekről szóló 1936. évi XXVII. tc. hozta létre (71–74. §), hogy ebből finanszírozzák a törvény végrehajtása során felmerülő költségeket. 1941-ben olvasztják bele a Tagosítási Állami Alapot (1941: XVIII. tc. 10. §), amely már korábban bekebelezte az Országos Földbirtokrendező Alapot (1931: XXXV. tc. 4. §).

³⁶ Demel 1944: 709–711.

³⁷ *Compass* 1941–1942a: 187–189.

³⁸ Demeter – Venczel 1940: 20–51.

³⁹ Az 1844-ben alapított egyesület 1918 után is folytatta tevékenységét, de csak az 1936-os átszervezés után, Szász Pál elnöksége alatt vált az erdélyi magyarság egyik meghatározó tömegszervezetévé. A második bécsi döntés idején az EMGE (több mint 40 ezer gazdával) 563 gazdakört tömörített magába, amelyből 375 került Észak-Erdélybe, 188 pedig Dél-Erdélyben maradt (Venczel 1943: 19, 27.). A dél-erdélyi tagozatok nagyenyedi központtal Szász Pál vezetése alatt

Erdélyi Pártot. Az 1940-es hatalomváltást követően a mezőgazdasági kamarai feladatok ellátására az EMGE kapott felhatalmazást.⁴⁰ Az egyesület keretén belül szervezték meg az Erdélyi Földreform Tanulmányi Bizottságát, azt a kilenc tagú testületet, amelynek a román földreform által létrehozott helyzetet kellett felmérnie az észak-erdélyi területre vonatkozóan. 1941 végéig 1053 község adatait dolgozták fel, a kutatás eredményeit pedig Venczel József publikálta az Erdélyi Tudományos Intézet évkönyvében.⁴¹

Az ugyancsak komoly hagyományokkal rendelkező Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) az erdélyi szórványügyhöz kötődő tevékenysége keretében, a szociális támogatásokért felelős Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) szintén közvetett módon, főképp az 1942: XV. tc. végrehajtásakor kapcsolódott be a birtokpolitikai tevékenységbe. Az ONCSA birtokpolitikai tevékenysége ezen kívül a vasutak és főutak mentére telepített utászok és hivatalnokok házáinak építkezése révén nyilvánult meg.⁴²

ÁLLAMI ELŐVÁSÁRLÁS ÉS SZABADPIACI FELVÁSÁRLÁSOK

A birtokalap növelésének eszköze az állami elővásárlás jogának alkalmazása és a szabad kézből történő felvásárlások voltak. Az elővásárlást az állam és a földművelésügyi miniszter nevében az EFF gyakorolta. A levéltárakban töredékesen fennmaradt jelentések némi információt nyújtanak e tevékenységről. 1943 folyamán az észak-erdélyi területen 512 esetben élt az EFF az elővásárlás jogával, nagyjából (485 esetben) adásvételi szerződések útján (4. ábra), kisebb mértékben (33 esetben) árverések alkalmával (5. ábra). Összesen 937,7 kat. holdat vásároltak, minden alkalommal magyar vevő javára.

Az állami elővásárlások nemzetiség szerinti megoszlását tekintve látványosan nagyobb a román vevők elől megvásárolt ingatlanok aránya a többihez képest. Az EFF és az OFI igyekezett tevékenységét a nemzetiségi szempontból vegyesen lakott területekre koncentrálni,⁴³ ami egyértelműen befolyással volt az ingatlanforgalom nemzetiségi megoszlására is. Figyelembe veendő ugyanakkor az is, hogy a határmódosulással együtt nagyarányú népmozgás történt: kb. 200 000 román és ugyanennyi magyar hagyta el otthonát és kelt át a határon.⁴⁴ Főként az így elhagyott és eladásra kerülő ingatlanokat szemelték ki a hatóságok, ami megnövelte a románok arányát az állami elővásárlások nemzetiségi megoszlásában.

---

maradtak, az észak-erdélyi gazdakörök vezetését Kolozsvár központtal pedig Teleki Béla, az addigi alelnök vette át.

⁴⁰ Erre vonatkozóan lásd a 8400/1940. ME és 171 100/1941. Földművelésügyi Minisztérium rendeletet.

⁴¹ Venczel 1944.

⁴² Ablonczy 2011: 181–186.

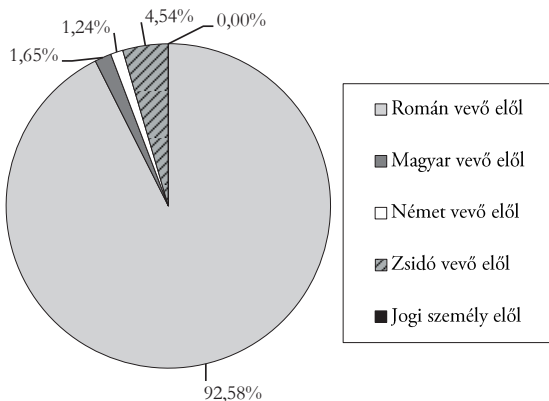
⁴³ MOL Z 892, 1. csomó, 8. tétel. Saját birtokpolitikai tevékenységünk. Jelentés a kolozsvári OFI választmányának.

⁴⁴ L. Balogh 1999: 250–259.

Az adásvételekkor gyakorolt elővásárlások aránya azonban egyértelműen rámutat a birtokpolitikának a nemzetiségpolitikai céloknak történő alárendelésére: az elővásárlások elsősorban a magyar birtokalap növelését szolgálták, lehetőség szerint a román tulajdonosok kárára (4. ábra).

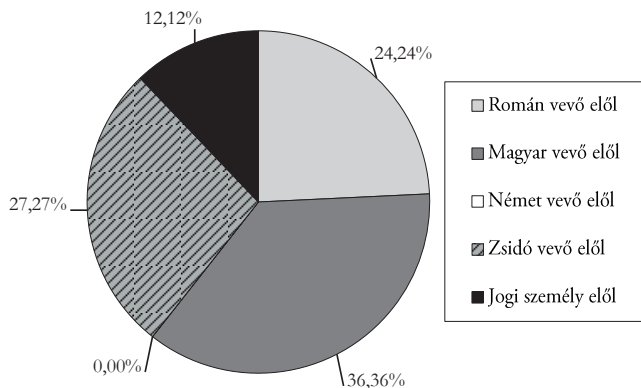
4. ábra

Állami elővásárlások gyakorlata adásvételi szerződés esetén (1943)⁴⁵

5. ábra

Állami elővásárlások gyakorlata árverések esetében (1943)⁴⁶

⁴⁵ MOL K 201, 8. doboz, 1944-15-5118.

⁴⁶ MOL K 201, 8. doboz, 1944-15-5118.

1942. február 5-én a pénzügyminisztérium egy erdélyi ügyeket tárgyaló értekezletre hívta meg az anyaországi és az erdélyi illetékeseket. A gyűlésen két nagyobb téma vetődött fel: az egyik az erdélyi pénzintézetek helyzetét és az ezek megsegítésére irányuló lépéseket érintette, a másik napirendi pont a román tulajdonban lévő ingatlanok szabadpiaci felvásárlásának lehetőségeiről szólt. Utóbbi tevékenység lényegét az OFI vezérigazgató-helyettese így foglalta össze kolozsvári beosztottjának címzett levelében:

„A kormány és különösen a Pénzügyminiszter úr súlyt helyez arra, hogy Erdélyben fokozottabban folytathassék az úgynevezett Albinaserű⁴⁷ tevékenység, érte ez alatt minden olyan tevékenységet, amely arra irányul, hogy a román kézen lévő ingatlanok nem hivatalos út igénybevételével az OFI vagy esetleg más bankok révén magyar kézre legyenek juttathatók.”⁴⁸

A szándék megvalósítása érdekében először is határozatot hoztak arra vonatkozóan, hogy az ingatlanforgalom szorosabb hatósági ellenőrzése érdekében az ingatlancseréhez szükséges honvédelmi hozzájárulást a határsávról az egész észak-erdélyi területre ki kell terjeszteni. Másodsorban pedig kimondták, hogy az Erdélyben burjánzó telekkönyvön kívüli ingatlanforgalmat meg kell akadályozni, vagy legalább megfigyelés alatt tartani a közigazgatás helyi szervei által, hogy minden eladó ingatlanról tudomást szerezhessenek.⁴⁹ Az egész ügy lebonyolítására az OFI kapott felhatalmazást, a városi ingatlanok esetében azonban bevonták az erdélyi pénzintézeteket is.

Az elővásárláshoz hasonlóan főként a gazdátlanul maradt nagyobb birtoktesteket szemelték ki, de az sem volt ritka, hogy az országból távozni kívánó (általában román), vagy más helyre költöző polgárok ajánlották fel megvételre birtokaikat. Felhasználták ugyanakkor az ingatlanközvetítő irodák által nyújtott híreket is, illetve a közigazgatás és az EMGE helyi szerveitől is kaptak vagy kérhettek információt.⁵⁰ Az utóbbi két csatornát nem csak az ingatlanok és tulajdonosaik adatainak a megszerzése érdekében vették igénybe, hanem annak kipuhatolására is, hogy mennyiben állnak rendelkezésre megfelelő vásárlók az

⁴⁷ A 19. század végén, 20. század elején a kortársak az erdélyi magyar tulajdonú birtokok románok javára történő rohamos apadásának egyik okát a nemzetiségi pénzintézetek kiterjedt és célirányos, nemzetiségi szempontokat előtérbe helyező tevékenységében (ingatlanvásárlás és parcellázás) látták. Ebből a szempontból a román hitelintézetek között kiemelt figyelmet kapott az első erdélyi román pénzintézet, a nagyszebeni Albina Takarékpénztár, amely a korabeli számítások szerint öt év leforgása alatt (1908–1913 között) több mint 10 000 kat. hold magyar birtokot vásárolt fel és juttatott román kézre (Kenéz 1917: 129; Drecin 1982: 145–182.). A kutatott forrásokban található „albinaserű” szóhasználat az előbbi megállapításokra vezethető vissza, és magába foglalt nagyjából minden olyan birtokforgalmi tevékenységet, amely valamely csoport földtulajdonát egy másik javára akarta célirányosan átjuttatni.

⁴⁸ MOL Z 892, 1. csomó, 8. tétel. OFI vezérigazgató-helyettes levele Dióssi Gézáknak, 1942. január 29.

⁴⁹ MOL Z 892, 1. csomó, 8. tétel. Pro Domo feljegyzés a miniszteri értekezletről, 1942. február 5.

⁵⁰ MOL Z 892, 17. csomó, Lázári dosszié. Pálffy László levelei a kolozsvári OFI-nak.

ingatlan közelében. Ha megfelelőnek ítélték az ingatlant, a birtok bejárására is sor került. Az elemzést általában egy OFI-alkalmazott vagy egy általa felkért szakértő végezte el. A birtokszemlék során törekedtek arra, hogy minél részletesebb képet kapjanak a megszerzendő ingatlanról. Ideális esetben egy ilyen jelentésnek tartalmaznia kellett az ingatlan tulajdonviszonyaira vonatkozó adatokat, a birtok részletes leírását, egy értékbecslést, javaslatokat a felhasználásra és a jövedelmezőség fokozására, továbbá egy alapos környezettanulmányt a környékbeli településeket is beleértve és kitérve a birtokszerkezetre, a lakosság fizetőképességére és nemzetiségi megoszlására.⁵¹ A kimondottan gazdasági jellegű adatok mellett a tulajdonos kiléte és előélete felől is részletesen érdeklődtek, pontosabban afelől, hogy a második bécsi döntést megelőzően milyen magatartást tanúsított a helyi magyar közösséggel szemben, valamint hogy melyek a birtokos további tervei. Amikor a Szatmár megyei Szaniszló községben vásárra bocsátották a megye egyik legjobb minőségű földjét, az egyértelmű üzleti siker mellett (a jó minőségű részekért holdanként akár 2500 pengőt is kérhettek) az OFI kolozsvári vezetője főnökének írt jelentésében nemzetiségpolitikai érveket is felhozott. Indoklásában kitért a (görög katolikus) román családfő magyarpárti múltjára, gyermekük magyar neveltetésére és arra, hogy a család a Dunántúlra szándékozik költözni, ahol – szerinte – könnyen elmagyarosodhatnak. Az ügy érdekében az OFI kész volt közbenjárni azért, hogy a család ott vehessen új birtokot, ahol akar. A szaniszlói birtokot az OFI a helybéli kisebb létszámú magyar közösségnek szándékozta továbbadni, de vételi ajánlatot tettek a sváb gazdák is, akik 600–700 ezer pengőt is készek voltak az ingatlanért fizetni.⁵²

Az OFI az ingatlanokat igyekezett az általa optimálisnak tartott 500–1000 pengős áron felvásárolni, de ha az üzlet megérte, kész volt kompromisszumokat kötni. A felvásárlásokat a pénzromlás és az ingatlanárak folyamatos emelkedése hátráltatta a leginkább. Az OFI az árak visszaszorítását egyrészt a zsidó birtokok parcellázása által remélte, másrészt igyekezett saját eszközöket is bevetni. Nem adtak például hitelt a túlzottan magas árú ingatlanok megvételére, és igyekeztek elejét venni az árak emelkedésének az állami elővásárlás bejelentésével. Egyes kolozsvári házhelyek esetében például, hogy megelőzzék az árak emelkedését okozó későbbi ajánlatokat, eleve kihirdették az elővásárlási igényt, annak ellenére, hogy nem voltak érdekeltek az ingatlanokban. A megfelelő ár kialakítását követően a vásárlási opciót átengedték a város részre.⁵³ Azonban minden igyekezet ellenére az ingatlanárak tovább kúsztak fölfelé. A Kolozsvár környéki jó minőségű szántók 1942. évi 2000–4000 pengős holdankénti forgalmi ára egy év alatt elérte a 8000 pengőt, de előfordult olyan eset is, hogy a „hóstáti” (külvárosi) gazdák 10 000 pengőt is fizettek egy jobb szántó kat. holdjáért.⁵⁴

⁵¹ MOL Z 892, 1. csomó, 1. tétel. Pálffy László levelei a kolozsvári OFI-nak.

⁵² MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 4. számú jelentés, 1943. március 10.

⁵³ MOL Z 892, 1. csomó, 2. tétel. Dióssi Géza levele Demel Aladárnak, 1943. január 5.

⁵⁴ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 1. számú jelentés, 1943. január 8.

A nagyarányú pénzromlás következtében a román ingatlanok felvásárlása egyre nehezebben ment, az OFI a külügyminisztérium folyamatos unszolása ellenére sem tudta növelni ez irányú tevékenységét, a német megszállás után pedig egyenesen lehetetlenné váltak az ilyen jellegű ügyletek.⁵⁵

A Barbul-birtok ügye

Egy-egy nagyobb román birtokegység megvételének alkujá során az OFI-nak nem csupán a tulajdonos esetleges ellenállásával vagy a bonyolult jogi helyzettel kellett megbirkóznia, de az adásvételbe beleszólhatott a külügyminisztérium, a miniszterelnökség és akár a Nemzeti Bank is. Ilyen eset volt Ilie Carol Barbul⁵⁶ volt Szatmár megyei prefektus birtokügye is, amelyet érdemes részletesebben ismertetni.

Barbul Szatmár megyében több helyen, a vidék legjobbjai közé tartozó földterületeket birtokolt: Lázáriban 287, Pálfalván 273 kat. hold mezőgazdasági ingatlant (főleg szántóföldet és legelőt), Színérváralján pedig egy nagyobb szőlőt. A bécsi döntés után az Aradon letelepedő Barbul szatmárnémeti házának árából felvásárolta a budapesti Dr. Keleti és Murányi Rt.⁵⁷ ottani érdekeltségének, a Polychrom festékgár részvényeinek egy részét,⁵⁸ később pedig ajánlatot kapott a teljes részvénycsomag megvételére. Az ehhez szükséges pénzüsszeg előterméséhez lázárii ingatlanait szándékozott eladni, amit azonban két dolog is akadályozott. Egyfelől hatósági jóváhagyásra volt szükség mind a Keleti és Murányi Rt. romániai érdekeltségének likvidálásához, mind a szatmári ingatlanok eladáshoz. Véleményezést ebben az esetben a miniszterelnökség Nemzetiségpolitikai Osztályától kérhetett, akik a maguk részéről addig nem járultak hozzá, amíg garanciát nem kaptak arra, hogy a Polychrom magyar alkalmazottai megmaradnak állásukban. Zálogként Barbul szatmári ingatlanait kívánták felhasználni.⁵⁹ Másfelől az

⁵⁵ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 1. számú jelentés, 1943. január 8.

⁵⁶ Ilie Carol Barbul (1883–1946) az I. világháborút megelőzően Szatmárnémetiben volt ügyvéd, a háború végére pedig a szatmári román nemzeti mozgalom egyik meghatározó személyiségévé vált: tagja volt a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés megyei küldöttségének, fogadta az 1919-ben bevonuló román hadsereget, valamint ő alapította az első szatmárnémeti román napilapot is. 1927-ig két ízben foglalta el a megye prefektusi tisztjét, ugyanakkor szenátorként is tevékenykedett, előbb a Néppárt, majd Nemzeti Keresztény Párt színeiben. A második bécsi döntés Barbul a megyei mezőgazdasági kamara elnöki székében találta. A helyi magyarság köreiben nem túl népszerű ügyvéd szeptember 2-án távozott Szatmár megyéből, előbb Gyulafehérvárra menekült, majd Aradon telepedett le. (Dulgău – Porumbăcean 2000: 20–22.)

⁵⁷ A Dr. Keleti és Murányi Vegyészeti Gyára Rt. budapesti székhelyű, a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. érdekeltségébe tartozó vállalt, 1920-ban alapították. Elnöke Ilkódy-Szabó Andor, vezérigazgatója Keleti Kornél. Alapítókéje 600 000 pengő (12 000 db 50 pengős részvény), vagyona 1941 végén 3 315 154 pengő (Compass 1941–1942b: 445–446).

⁵⁸ A Keleti és Murányi Rt. az aradi Polychrom Rt. 6 millió lejes alapítókéjének a felét birtokolta, 141 100 pengő értékben, ebből Barbul Aradra költözésekor 70 000 pengőért vett részvényt. (MOL K 28, 80. csomó, 131. tétel. 107. A Keleti-Murányi levele a magyar Nemzeti Bankhoz, 1941. augusztus 22.)

⁵⁹ MOL K 28, 80. csomó, 131. tétel. 83. Előadói feljegyzés a Keleti és Murányi Rt. ügyében.

ügyet tovább bonyolította, hogy a birtokok közigazgatási zár alatt álltak, illetve egy részükre törvényszéki kereset volt beadva az 1440/1941. ME rendelet alapján. A zárlatot a katonai közigazgatás idején vetették ki, mivel Barbul ellen bűnügyi eljárás indult a mezőgazdasági kamara vagyonának eltulajdonítása vádjával. A vármegye gazdasági albizottsága a vádak ejtése után a 9370/1940. ME rendelet alapján fenntartotta a zárlatot, saját gondnokot nevezett ki a birtokok kezelésére, és megfelelő felhatalmazás hiányában nem ismerte el kezelőként a Barbul által kinevezett ügyvédet.⁶⁰ Az közigazgatási zár ügye a Külügyminisztérium nyomására az EFF elé került kivizsgálásra, azonban az ügyet még 1943 végén sem zárták le. Hogy ügyét előmozdítsa, Barbul beadvánnyal fordult a magyar földművelésügyi miniszterhez, amelyben a megye alispánját és az általa kinevezett gondnokokat ostorozta gazdaságainak lezüllesztése miatt, kérve a károk megtérítését és ingatlanai visszajuttatását.⁶¹ Ezzel párhuzamosan a román külügyi szolgálat által is nyomást gyakorolt a magyar hatóságokra, s így a Barbul-féle ingatlanok ügye (néhány más ügghöz hasonlóan) szerves részét képezte a román külügy sérelmi anyagának.⁶²

Az OFI a maga részéről 1941 közepétől kezdett érdeklődni a lázárii és a pálfalvai ingatlanok iránt, azonban a tárgyalások lassan haladtak. Az OFI nehezen hajlott a tulajdonos által kért 900 pengő kat. holdankénti ár kifizetésére, hát még amikor ezt 1300 pengőig feltornázták. Az OFI kezdett lemondani a vásárlásról.⁶³ Az ügynek akkor lett ismét aktualitása, amikor Barbul a Keleti és Murányi Rt. részéről határidőt kapott a részvények átvételére, így 1943 tavaszán megbízottja által ismét megkereste az OFI-t.⁶⁴ A szerződést a 287 kat. holdnyi lázárii ingatlanra végül is 1943 májusában kötötték meg 325 000 pengős vételár mellett. A kedvező ár érdekében az OFI Barbul ügyvédjének 10 000 „szerződésen kívüli” ügyvédi-, illetve további 1%-os közvetítői díjat fizetett, valamint 13 000 pengőt adott Nagy Béla volt birtokosnak is – tőle vásárolta meg Barbul a lázárii birtok egy részét 1936-ban – az 1440/1941. ME rendelet értelmében indított peres eljárása békés elintézéséért.⁶⁵ A közigazgatási zárlatot az OFI kérésére feloldották, a pálfalvai ingatlanokon viszont megtartották, mivel a kinevezett képviselő ügyében még folyt az eljárás.⁶⁶ A megvásárolt birtokot lázárii és kissári kisgazdának parcellázták ki.

Az ügy pár hónappal az adásvétel után hirtelen fordulatot vett, amikor Barbul levelet intézett Lázári előljárárságához, amelyben kijelentette, hogy az OFI-val kötött szerződés kényszer alatt született, így semmisnek tekinti, és

⁶⁰ MOL K 28, 217. csomó 434. tétel. EFF átirat a Miniszterelnökség számára, 1943. június 2.: 264.

⁶¹ MOL K 28, 80. csomó, 131. tétel. I. C. Barbul emlékirata, 1942. október 23.: 44–47.

⁶² Lásd például a román követség 8.136/P számú Szóbeli jegyzékét (MOL K 149, 157. doboz, VII-1943-6-szn-4: 2-12.).

⁶³ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 4. számú jelentés, 1943. március 10.

⁶⁴ MOL Z 892, 17. csomó, Lázári dosszié. Titu Damian levele a kolozsvári OFI-nak, 1943. április 23.

⁶⁵ MOL Z 892, 17. csomó, Lázári dosszié. Jelentés a Központnak, 1943. április 28.

⁶⁶ MOL Z 892, 17. csomó, Lázári dosszié. Az EFF 36 511/1943. számú véghatározata.

felszólította a parcellavevő gazdákat, hogy óvakodjanak a birtokbavételtől.⁶⁷ Ezt követően már a román külügyi szolgálat is komolyabb nyomást kezdett gyakorolni, kilátásba helyezve a retorzió lehetőségét: amennyiben Barbul ügye nem nyerne kielégítő megoldást, „a román kormány kénytelen volna olyan intézkedést hozni, amelyek más eszközökkel kárpótolnák dr. Barbul Illést az elszenvedett károkért”.⁶⁸

A volt szatmári prefektus esete az észak-erdélyi birtokpolitika több vonására is rámutat. Az egyik a túlszabályozott és nehézkesen működő bürokrácia, amellyel sokszor az arra szakosodott hivatalok is nehezen birkóztak meg. A gyakran ködösen vagy pontatlanul megfogalmazott szabályok adta lehetőségeket igyekezett mindenki kihasználni. A Barbul birtokaira kivetett közigazgatási zárlatot Kölcsey főispán a miniszterelnökséghez intézett bizalmas levelében azzal indokolta, hogy a pletykák szerint visszatérni szándékozó, ám a helyiek körében igen népszerűtlen ügyvéd biztonságát nem tudja garantálni.⁶⁹ A dolog hátterében feltehetően korábbi ellentétek is húzódhattak, de hozzá kell tenni, hogy a városnak is megérte saját kezelésben tartani az ingatlanokat annak ellenére, hogy a rendeletek értelmében a zárolt birtokokból származó nyereséget a tulajdonos nevére szóló (zárolt) számlára kellett utalni. A lázári birtok alkujának idején a főispán éppen ezért arra kérte az OFI-t, hogy amennyiben a pálfalvai ingatlan is megvételre kerülne, olyan kisbirtokosok között parcellázzanak, akik biztosíthatnák a város közellátását.

A Barbul-ügy rávilágít ugyanakkor a magyar–román birtokpolitika reciprocitással való átitatottságára is: a határ mindkét oldalán próbáltak megragadni minden lehetőséget, hogy a másik felet meg lehessen zsarolni. Emellett pedig rámutat arra a gyanúra is, amellyel a magyar külügy joggal élt: „Bukarestben befolyásos egyének panaszkodásaira vezethetők vissza a Dél-Erdélyből elmene-kült magyarok ingatlanaival szemben történt lépések.”⁷⁰

TELEPÍTÉSEK, PARCELLÁZÁSOK

Az 1940–1944 közötti négy év – a magyar birtokpolitika szerves részét képező – telepítési tervei a dualizmus utolsó évtizedeiben, nemzetiségpolitikai megfontolások alapján kidolgozott, és részben megvalósított tervekben gyökereztek. Hatásukat nem csupán a későbbi tervekre, de a célterület kiválasztására és az alkalmazott módszerekre is kifejtették.

Az erdélyi területen a birtokpolitikai kérdések nemzetiségpolitikai töltete a 19. század végétől kezdett egyre inkább felerősödni. A szakértőkben

⁶⁷ MOL K 28, 80. csomó, 131. tétel. I. C. Barbul levele Lázári előjáróságához: 17.

⁶⁸ MOL K 28, 80. csomó, 131. tétel. A Román Királyi Követség szóbeli jegyzéke, 1944. január 4.: 15–16.

⁶⁹ MOL K 28, 80. csomó, 131. tétel. Kölcsey főispán levele Balla Pál miniszteri tanácsosnak, 1941. november 16.: 99.

⁷⁰ MOL K 28, 218. csomó, 434. tétel, 1943-H-26579: 240.

fokozatosan tudatosult a gondolat, hogy az erdélyi román nemzeti mozgalmon belül megerősödött a Romániával való egyesülés igénye. Ehhez társult néhány olyan gazdasági jellegű észrevétel is, mint például a közép-erdélyi és a székelyföldi régiók elmaradottsága, amely az erdélyi magyar elitben a veszélyeztetettség érzetét keltette.⁷¹ A nemzetiségpolitikai él megerősödését támogatta a belső-erdélyi megyék román lakosságának dinamikus birtokszerzése és a magyar földbirtokállomány jelentős csökkenésének felismerése is. A román birtokállomány növekedésére elsőként Bethlen István mutatott rá a nagy nyilvánosság előtt,⁷² következtetéseit pedig később az Erdélyi Gazdasági Egyesület adatgyűjtése⁷³ is megerősítette. E szerint a század első évtizedében a magyar birtokalap Erdélyben 157 473 kat. holddal apadt, amelyből a románok 112 808 kat. holdat vásároltak meg. A legnagyobb csökkenést Szolnok-Doboka, Szilágy, Kolozs, valamint Hunyad vármegyékben tapasztalták.⁷⁴ Az apadás oka bizonyos mértékig természetes folyamat volt, hiszen a magyar tulajdonú közép- és nagybirtok aránya tendenciaszerűen csökkent az ország más részein is. A szóban forgó terület azonban főleg románok lakta vidék volt, ahol ráadásul a magyarság száma is folyamatosan csökkent, így a vásárlók is elsősorban a nem magyar lakosok közül kerültek ki. Mindemellert a románok mögött egy jól szervezett hitelszövetkezeti hálózat is állt (pl. az Albina Takarékpénztár), amely növelte vásárlóerejüket.⁷⁵

A megoldást elsősorban a magyarság számának növelésében látták, amelynek eszköze a telepítés lett volna. Az erre vonatkozó elképzelések lényegét a Székelyföldnek a magyar Alfölddel való összekapcsolása képezte, más szóval az „erdélyi magyar korridor” megteremtése, amelynek területe megegyezett az erdélyi magyar szórványvidékkel is.⁷⁶

A gondolat már a századforduló környékén megfogalmazódott,⁷⁷ de programszerűen csak 1917-ben jelent meg egy az Erdélyi Szövetséghez⁷⁸ közeli, ismeretlen szerző által kidolgozott tervezetben, amelyben a szerző már állami segítséggel történő magyar határőrvidék felállítását és magyarányú birtokpoli-

⁷¹ Bárdi 2004.

⁷² Bethlen 1912.

⁷³ Az adatokat Tokaji László, az EGE titkára tette közzé (lásd: Tokaji 1913a és 1913b.).

⁷⁴ Tokaji 1913a: I–II. táblázat.

⁷⁵ Romsics 1986: 28–29; vö. Drecin 1982: 145–182.

⁷⁶ A *szórvány* (*diaszpóra*) eredetileg a kisszámú, szétszórt gyülekezetek megnevezésére alkalmazott egyházi fogalom, amely később nemzeti-etnikai töltetet is kapott. Magyarországon az 1900-as évek elejére már elterjedt az etnikai értelmű szórványfogalom, az I. világháborút követően pedig jelentése ki is bővült: elsősorban az impériumváltás következtében idegen államok fennhatósága alá került magyar kisebbségek helyzetére utal, érzékeltetve ezen közösségek veszélyeztetettségét és kulturális zártságát (Keményfi: 2006: 75–82.).

⁷⁷ Sebess 1905: 41–61.

⁷⁸ Az erdélyi társadalmi és gazdasági vitákat mozgató társulatokat (Székely Társulatok Szövetsége, Országos Magyar Szövetség) az 1913-ban Kolozsváron megalakult Erdélyi Szövetség tömörítette. 1914-ben elfogadott programjukban követelték a magyar birtokállomány konzerválását és egy erdélyi földhitelintézet felállítását. Az Erdélyi Szövetségről és az 1914-es határozatról bővebben lásd: Bárdi 2003.

tikai tevékenységet követelt a székelyföldi területeknek a Mezőségen, Szolnok-Doboka, Szilágy és Kolozs megyéken keresztül az alföldi magyarsággal való összekötése érdekében.⁷⁹ Az Erdélyi Szövetség nyomásgyakorlása következtében születtek meg a harmadik Wekerle-kormány idején meghozott ingatlanforgalmi korlátozások is (a 4000/1917. ME rendelet és kiegészítései), amelyek által az ingatlancseréket hatósági engedélyhez kötötték. A hozzájárulást a Budapesten székelő, a földművelésügyi minisztérium alá tartozó Országos Ingatlanforgalmi Biztosságnak kellett megadnia, az erdélyi területekre vonatkozóan pedig az Erdélyi Ingatlanforgalmi Bizottság volt illetékes. A rendelet előbb csak a túlnyomórészt nemzetiségek által lakott határvidékre korlátozódott, de hatályát később kiterjesztették az egész ország területére. A Károlyi-kormány 1918. november 15-én eltörölte a jogszabályt.

A háború vége és az idegen állami keretekhez való alkalmazkodás miatt az erdélyi problémák másfajta megközelítést igényeltek 1920 után. Az expanzió igényét felváltotta a társadalmi összezárkózás és gazdasági önszerveződés célja. Birtokpolitikai téren a román földreform következtében mindez defenzív jelleget öltött. A fő hangsúly a meglévő magyar birtokalap, ha nem is teljes, de részleges átmentésére terelődött. A belső erdélyi régió magyarságának gazdasági- és társadalmi kérdéseivel az 1930-as évektől felerősödő szórványgondozás keretében foglalkoztak. Erős gazdasági háttér vagy állami infrastruktúra hiányában inkább kulturális és egyházi téren közelítettek a problémához. Elsődleges szempont lett az asszimiláció megfékezése és a gazdasági megerősödés. Az előbbit főleg az oktatás és az egyház segítségével történő társadalomszervezés által igyekeztek megvalósítani, az utóbbit az erdélyi magyar szövetkezeti hálózat hatékonyabb kiépítése, illetve a gazdasági oktatás támogatása útján kívánták elérni.⁸⁰

A szórványpolitika a második bécsi döntés után kapott expanzív jelleget, az ekkor született tervek majdnem mindegyike visszanyúlt az I. világháborút megelőző gondolatmenetekhez, ismét kiemelt szerepet adva a gazdaságpolitikai megoldásokban a földkérdésnek. A kormány keretén belül a szórványkérdésekkel a miniszterelnökség Nemzetiségpolitikai Osztályán belül létrehozott Erdélyi Külön Szolgálat foglalkozott, ugyanezt a feladatot az erdélyi intézetek részéről az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet (EMKE) végezte. Az utóbbi alelnöke, Szathmáry Lajos 1941 szeptemberétől szórványügyi miniszteri biztosi ranggal rendelkezett, de a feszült román–magyar külpolitikai kapcsolatokra való tekintettel megbízatását csak titokban láthatta el. 1942 végéig az EMKE széles körben felmérte a szórványvidéket: szórványkatasztert és telepítési térképeket készítettek, ajánlatot tettek a zsidó ingatlanok felhasználására, a kisipar és a kereskedelem átszervezésére, valamint elkészítették a Déda–Szeretfalva között kiépült vasútvonal vidékének betelepítésére javaslatot tevő tanulmányt.⁸¹ Jól szemlélteti a szórványügy kiemelt szerepét az 1942–1944 között a szórványvidéken végzett

⁷⁹ Bárdi 2004: 99.

⁸⁰ Nagy 1938: 256–275.

⁸¹ MOL K 269, 433. csomó, 505. tétel.

szociológiai felmérés is.⁸² A kérdőíves adatgyűjtés elsősorban a vegyes (román–magyar) lakosságú falvakat vette számba, kifejezetten hangsúlyt fektetve a vegyes házasságban élő családok adatainak összeírására. A felvételi lapok rubrikáiban rákérdeztek a háztatásban élők foglalkozására, vallására (az egyházi életben való részvételre is), nyelvtudására, iskolázottságára, egészségügyi helyzetére, illetve környezetük (szomszédok, rokonok) nemzetiségére is. A kérdőív tartalmazott egy további pontot, ahol a család nemzetiségi szempontból való megbízhatóságára vonatkozóan kellett az adatfelvevőnek információt szolgáltatni. Igyekeztek részletesen felmérni a megkérdezettek vagyoni állapotát is: a birtokolt vagy bérelt föld mennyiségét és azok művelési ágak szerinti megoszlását, az ezt terhelő tételeket, valamint a hatósági vagy egyéb támogatásokat. Az adatközlők legnagyobb része (51,6%) földnélküli volt, a bérelt földek mennyisége is alacsony volt, s az ingatlanokat általában nem terhelte jelzálog. A kérdőív mellékleteiben javaslatot kellett tenni arra vonatkozólag, hogy a család milyen támogatásban részesüljön. A földhöz juttatásra, telepítésre és egyéb támogatásokra (például házépítésre) tett javaslatot közvetlenül az EFF-hez kellett eljuttatni.⁸³

A katonai közigazgatás ideje alatt készült összeírást felhasználva készítette el Szabados Mihály, az Erdélyi Külön Szolgálat szakértője Szolnok-Dobokára vonatkozó tanulmányát.⁸⁴ A tanulmány első részében a megyei magyarság asszimilációjának körülményeit tárgyalta, a másik részében pedig gyakorlati javaslatokat tett a magyarság számának növelésére és az erdélyi magyar korridor kiépítésére. Az I. világháborút megelőzően készült tervekhez hasonlóan Szabados is a telepítésekben látta a kérdés megoldásának nyitját. Az erre felhasználandó birtokmennyiséget az korábbiakban már említett módszerek (elhagyott román ingatlanok felvásárlása, zsidó birtokok igénybevétele) által biztosította volna, sőt, ezen felül igénybe vette volna a nagyobb magyar birtokegységeket, valamint a román agrárreform által érintett földeket is, az intézkedések hatálytalanítása által. A megyébe a korszakban divatos elmélet szerint: „kemény természetű [...] beolvadásra nem hajlamos és e tekintetben már kipróbált magyarokat kell telepíteni. Ilyenek a székelyek.”⁸⁵ A telepítési munkálatoknak lett volna egy kifelé mutató iránya is, hiszen a javaslat értelmében a román lakosság egy részét kitele-

⁸² Az adatgyűjtés 1942–1944 között folyt, legnagyobbbrészt az EMKE vezetésével, valószínűleg állami megrendelésre. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kérdőívekről Tóth Pál Péter készített elemzést és adta közre 1999-ben (Tóth 1999). A felmérés alapötlete valószínűleg az 1930-as években megindult szórványmunkára vezethető vissza, az Országos Magyar Párt 1937. május 31-én a szórványvidék kérdésével foglalkozó értekezletén a legelső és legsürgősebb feladatnak a szórványkataszter elkészítését tartotta (Szathmáry 1937: 309–311).

⁸³ Tóth 1999: 169–186, 211–216.

⁸⁴ MOL K 28, 211. csomó, 417/2. tétel: 1942-O-18974. Szabados Mihály: *Szolnok-Doboka vármegye elrománosodása és az erdélyi magyar korridor kiépítése (1941)*.

⁸⁵ MOL K 28, 211. csomó, 417/2. tétel: 1942-O-18974. Szabados Mihály: *Szolnok-Doboka vármegye elrománosodása és az erdélyi magyar korridor kiépítése (1941)*: 19.

pítették volna.⁸⁶ Az ambiciózus javaslat szerint megközelítőleg 100 000-re lehetett volna emelni a szolnok-dobokai magyarság számát.

Az 1940–1944 között kidolgozott és meg is valósult telepítés ezzel szemben a bukovinai székelyeknek az 1941-ben frissen megszerzett délvideki területekre való költöztetésére korlátozódott. A külföldi magyarok hazatelepítésének kérdésével először az Erdélyi Értekezlet (1940. október 18–19.) keretében foglalkoztak, ahol a bukovinai székelyek mellett a Havasalföld és Moldva területén élő kisebb-nagyobb magyar közösségek visszatelepítésének kérdése is felmerült.⁸⁷ A bukovinai székelyek telepítésére vonatkozóan 1940 októberében kezdődtek meg az előkészületi munkálatok, melyek során, mint telepítésre potenciálisan alkalmas hely, elsők között Szolnok-Doboka vármegyét vizsgálták meg, de felmerült Szatmár és Bihar megye is. Jugoszlávia megtámadása után azonban elvetették ezeket a terveket, az addigra már beszivárgott mintegy kétszáz bukovinai családot Szatmár megyébe, a volt román telepesek által elhagyott ingatlanokba költöztették,⁸⁸ és hozzáláttak a bácskai telepítés előkészítéséhez. 1941 május-júniusában 3279 székely családot, összesen 13 200 főt telepítettek le Délvidéken összesen 35 000 kat. hold földre.⁸⁹ Ez volt az 1940–1944 között megvalósult legnagyobb külső telepítés.

A belső telepítésekről jóval kevesebb adattal rendelkezünk, egyrészt mivel vagy egyáltalán nem, vagy csak részben fogta össze őket egy-egy központi szerv, másrészt pedig mivel eleve igyekeztek minél kevesebb nyilvánosságot adni e tevékenységnek. Az erdélyi terület belső telepítéseinek két nagyobb irányáról van tudomásunk: az egyik a Kereskedelmi- és Közlekedésügyi Minisztérium alkalmazottainak a letelepítése, a másik csoportot pedig az OFI által végzett, a felvásárolt földek parcellázásához kapcsolódó telepítések jelentették. Ezek általában ún. hozzátelepítések voltak, amivel megnövelték egy-egy település lakosságát, de akár új települést is létesíthettek.

A magyar kormány észak-erdélyi befektetéseinek túlnyomó részét az infrastrukturális jellegű beruházások tették ki. Jelentős összegeket költöttek az erdélyi út- és vasúthálózat javítására, karbantartására, illetve újak építésére is, amelyek közül a legjelentősebb a Déda–Szeretfalva közötti vasútvonal elkészítése volt. Az utak, vasutak fenntartása kiterjedt apparátust igényelt, így a Kereskedelmi- és Közlekedésügyi Minisztérium a visszacsatolást követően megkezdte alkalmazotti (útörök, vasutasok és postások) állományának bővítését, valamint letelepítését a fontosabb útvonalak mentén lehetőséget szolgáltatva egyúttal egyes nemzetiségpolitikai elképzelések megvalósítására is.⁹⁰ Az erre kidolgozott tervezet az

⁸⁶ A lakosságcsere a két világháború között Európában széles körben elfogadott gyakorlat volt, s felmerült magyar és román oldalon is. Erre vonatkozóan részletesebben lásd: Horváth 2006 vagy L. Balogh – Olti 2006.

⁸⁷ MOL K 28, 274. csomó, 2. t., g dosszié. Erdélyi Értekezlet jegyzőkönyvei: 145–151.

⁸⁸ A. Sajti 1984: 13.

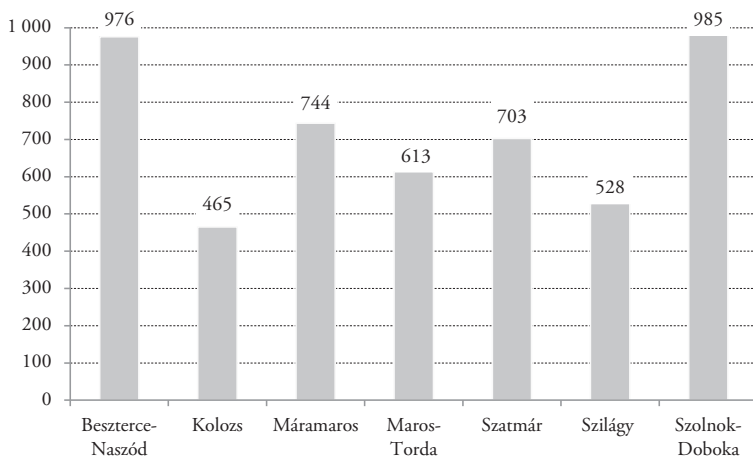
⁸⁹ A. Sajti 1984: 26.

⁹⁰ Ablonczy 2011: 181–187.

újonnan épített dédai, illetve északon a Tisza és a Visó völgyén végighúzódnak a mentére koncentrált, valamit külön egységként kezelte a szórványvidéket (Kolozs, Máramaros, Maros-Torda, Szatmár, Szilágy, Szolnok-Doboka megyék). A kiválasztott megyékben a magyarság aránya nem érte el, vagy csak alig lépte át az 50%-ot. A telepítettek számára ONCSA forrásokból építettek házat (gazdasági épületekkel együtt), valamint kisebb mennyiségű földet is adtak. Ügyeltek arra, hogy csak olyan vidékre telepítsenek, ahol működött magyar iskola vagy magyar tagozatú tanintézmény, de ha szükség volt rá, iskolát is építhettek. Arra is odafigyeltek, hogy a telepítendőek vallása megegyezzen a település magyarságának vallásával. Szükség esetén azonban templomot is emeltek (így például Szeretfalván református, Dédán katolikus templomot építtetett a MÁV). A Kereskedelmi- és Közlekedésügyi Minisztérium telepítései a minisztérium számításai szerint az észak-erdélyi területen 5104 főt érintettek volna (6. ábra).⁹¹

6. ábra

A Kereskedelmi- és Közlekedésügyi Minisztérium által telepítendő alkalmazottak megoszlása megyék szerint Észak-Erdélyben⁹²

Az 1936: XXVII. tc. értelmében az OFI hatáskörébe tartozott az új telepek létrehozása. Az OFI kolozsvári kirendeltségének vezetője 1943. április 13-án részletesen beszámolt erdélyi válaszmányának addigi tevékenységéről és további birtokpolitikai elképzeléseiről, amelyek szerint a figyelmüket főképp a régió belső és nyugati megyéibe irányították. Tárgyalások folytak Beszterce-Naszód megyében 500, Szolnok-Doboka megyében 1065, Kolozs megyében 3500, Szilágy megyében 3200, Szatmár megyében pedig 3580 kat. hold mezőgazda-

⁹¹ MOL K 269, 17. csomó, 54. tétel.

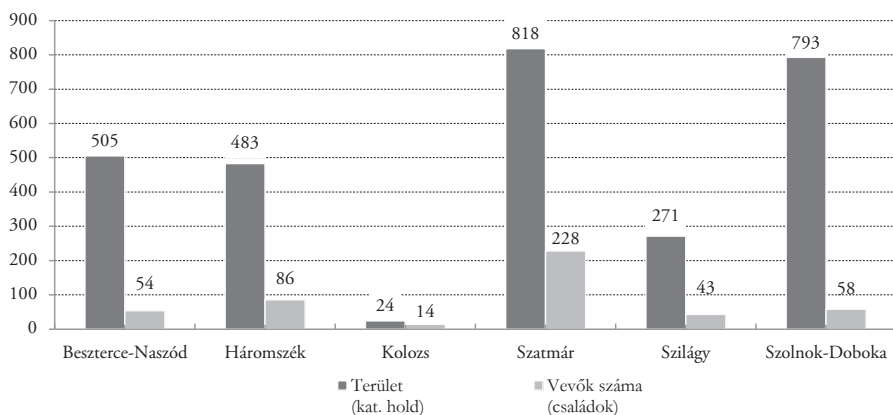
⁹² Máramaros megyében csak azokat a településeket vettük figyelembe, amelyek 1940 előtt is Romániához tartoztak (MOL K 269, 17. csomó, 54. tétel).

sági ingatlan megvételéről. Bihar és Maros-Torda megyéket a magas ingatlanárak miatt kerülték.⁹³ Az ingatlanok parcellázásakor a következő szempontokat vették figyelembe: a megvásárolt birtokot elsősorban a helybéli magyar kisgazdák között igyekeztek szétosztani, ha mód volt rá, akkor nincsteléneknek is juttattak földet, főleg házhelyeket. Támogatták az ingatlan 15–20 km-es körzetéből érkező jelentkezőket is. Ez abból a szempontból volt előnyös, hogy a telepések szorosabb kapcsolatot tarthattak fenn otthon maradt rokonaikkal, akik akár támogathatták is őket munka, vetőmag vagy takarmány formájában. Mindezek mellett azonban, ha mód nyílt rá, inkább Székelyföldről igyekeztek telepéseket verbuválni.⁹⁴ Miként eladó birtokot, úgy telepest sem volt könnyű szerezni, főleg a hegyvidéken vásárolt ingatlanok esetében találtak nehezen olyan jelentkezőket, akik hozzá voltak szokva a nehezebben megművelhető földeken való termeléshez. Dióssi a főnökeinek írt levelében arról panaszkodott, hogy a székelyföldiek ha teheték, a könnyebben művelhető alföldi tájakon vásároltak maguknak földet.⁹⁵

A nehézségek ellenére az OFI 1943-ig összesen 2894 kat. hold földet vásárolt 2 081 381 pengő értékben, amelyet 483 család között parcellázott ki (7. ábra), ebből 2100 kat. holdon történt telepítés (1. táblázat).⁹⁶ A zsidótörvényeket kiegészítő rendeletek alapján 1944-ben Bihar, Szatmár és Szilágy megyékben saját kezelésbe vettek további 3098 kat. hold birtokot, Szatmár és Szilágy megyékben pedig ugyanazon rendelkezések alapján 4826 kat. hold ingatlant jegyeztek elő telepítések céljára.⁹⁷

7. ábra

Az OFI parcellázásai Észak-Erdélyben 1943-ig

⁹³ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. Birtokpolitikai műveleteink és célkitűzéseink.

⁹⁴ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. Saját birtokpolitikánkból levonható következtetések.

⁹⁵ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 1. számú jelentés, 1943. január 8.

⁹⁶ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 14. számú jelentés, 1943. december 14.

⁹⁷ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. 7. számú jelentés, 1944. július 5.

1. táblázat

Az OFI telepítései Észak-Erdélyben 1943-ig

Megye	Település	Terület (kat. hold)	Vevők száma	Vételár (pengő)
Beszterce-Naszód	Beszterce	505	54	367 000
Szatmár	Alsószopor	490	25	151 771
	Atya	41	26	18 500
Szilágy	Érszakácsi	271	43	87 410
	Kackó	60	16	57 500
Szolnok-Doboka	Boncnnyires	293	17	145 527
	Néma	440	25	253 673
Összesen		2 100	206	1 081 381

A vevőknek a parcella értékének 50%-át kellett előlegben készpénzzel kifizetni, ám ezt az arányt Észak-Erdélyben leszállították 20%-ra. A fennmaradó 30%-ra fél éves haladékot kaptak a vevők, de az OFI-tól igényelhettek ötéves lejáratú kölcsönt is erre a célra. A maradék 50%-ot pedig 15 év alatt éves részletekben, 4,5%-os kamat mellett kellett törleszteni. A telepítendő birtokon maradt termést, takarmányt, vetőmagot kedvezményes áron a juttatottaknak adták.⁹⁸

A kedvezmények ellenére a telepesek helyzete nem volt egyszerű. Általában nem a módosabb gazdák keresték e lehetőséget, és habár megkövetelték, hogy a telepesek rendelkezzenek bizonyos tőkével, az emberek ritkán vállalkoztak arra, hogy ezt az otthoni vagyonteljes értékesítésével biztosítsák, így nagyon sokan szerény anyagi lehetőségekkel érkeztek a telephelyre.

Bethlen Béla, Szolnok-Doboka főispánja 1944-ben beadvánnyal fordult a miniszterelnökhöz és a földművelésügyi miniszterhez, amelyben a Kackóra telepített széki családok fokozottabb támogatást kérte. Beadványában azt panaszolta el, hogy az amúgy is szerény anyagi lehetőségekkel rendelkező telepes családok helyzetét csak súlyosbította a telepítéssel járó beilleszkedési folyamat. Lakóházakat ugyan építtetett nekik az ONCSA, de a szükséges melléképületeket, istállókat, kutakat az OFI már nem építtette meg, erről a telepeseknek kellett volna gondoskodni, hasonlóan az élő- és holt felszerelés, valamint a vetőmagok beszerzéséről. Mindemellert az adóhivatal rajtuk is megpróbálta behajtani a közterheket, az OFI a parcellavásárlás aktuális részleteit, a közellátási hivatal pedig a beszolgáltatási kötelezettségeket kérte számon a telepeseken. Az alispán ezen okok miatt soron kívüli anyagkiutalást, adómentességet, egy-két éves bankróta- és beszolgáltatási mentességet, illetve állandó irányítást, gyámolítást kért számukra.⁹⁹ Az OFI a maga részéről negatívan reagált a memorandumra: alaptalannak nevezte a vádakot és elítélte a telepeseket, mondván, a telepe-

⁹⁸ MOL Z 892, 1. csomó, 13. tétel. A kolozsvári OFI levele Bethlen Bélának, 1943. október 19.

⁹⁹ MOL K 201, 15. tétel, 1944-15-4739. Feljegyzés Bethlen Béla főispán beadványáról.

sek túlságosan el vannak kényeztetve, hozzá vannak szoktatva az igényléshez.¹⁰⁰ Az ügyet kivizsgálta a földművelésügyi miniszter és az Erdélyi Külön Szolgálat is. Az utóbbi javaslatára megbízták az ONCSA és a vármegyei gazdasági hivatalok előadóit a telepesek ügyeinek soron kívüli kezelésével, arról azonban nincs tudomásunk, hogy a telepesek komolyabb anyagi segítséget kaptak volna.¹⁰¹

* * *

Az előzőekben megpróbáltuk röviden áttekinteni azokat birtokpolitikai módszereket, amelyeket a magyar kormány az észak-erdélyi magyar elittel karöltve az erdélyi magyar gazdasági és társadalmi pozíciók vissza- vagy megszerzéséért vetett be 1940 és 1944 között. Az eddigi kutatások azt jelzik, hogy az ez irányú tevékenységet leginkább az esetlegesség és a szétaprózódottság jellemezte. A cél mindenki előtt világos volt, de nem létezett konszenzusos megállapodás a kivitelezésre vonatkozóan, így nem is alakulhatott meg egy olyan intézmény, amely összehangolhatta volna az egyes hivatalok munkáját, jöllehet már a bácskai telepítésekkor megfogalmazódott ilyen igény.¹⁰² A diffúz jelleg több tényező eredménye. A korábban már említett dél-erdélyi helyzet által generált akadályok mellett a szakigazgatás sem volt igazán felkészülve egy ilyen horderejű munka kivitelezésére, az idő rövidege miatt az elképzelések megragadtak a tervezési/adatgyűjtési fázisban, így valójában nem is kristályosodtak ki azok az irányelvek, amelyek mentén el lehetett volna kezdeni a szisztematikus munkát. Másrészt a trianoni országrész birtokviszonyainak a rendezése is függőben volt még ekkor, ami miatt furcsán hatott volna a közvéleményre az újonnan szerzett területeken végrehajtott általános és gyors lefolyású birtokrendezés. Amire volt lehetőség, azt ugyanakkor igyekeztek maximálisan kihasználni, dinamikusan és rugalmasan kezelve az akadályokat. Jó példa erre az OFI pár éves észak-erdélyi tevékenysége.

A háború végére szertefoszlott minden magyar remény. A visszatérő román karhatalom a 260/1945-ös törvénnyel hatálytalanította az 1440/1941. ME rendelet értelmében hozott intézkedéseket. A 645/1945-ös törvényrendelet érvénytelenítette azokat az adásvételi szerződéseket, amelyek „kényszer alatt kötöttek”, vagy legalább 50%-os kárt okoztak a régi tulajdonosnak.¹⁰³

¹⁰⁰MOL Z 892, 1. csomó, 14. tétel. Dióssi Géza levele Nyiredy Gézának, az EFF igazgatójának.

¹⁰¹MOL K 201, 8. doboz, 15. tétel, 1944-15-4739. Pásint Ödön átíratva a Szolnok-Dobokai telepesek ügyében, 1944. április 20.

¹⁰²MOL KÜM, XIX-J-1-a, 58. doboz, IV-126. Ismeretlen feladó levele Balla Pál miniszteri tanácsosnak, 1941. április 28.

¹⁰³Megjelent a *Monitorul Oficial* 1945. június 25-i számában. Vö. Nagy – Olti 2005: 216.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

- Miniszterelnökség, Nemzetiségpolitikai Osztály (K28)
- Külügyminisztérium, Gazdaságpolitikai Osztály (K 69)
- Belügyminisztérium, Általános iratok (K 149)
- Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége (K 201)
- Pénzügyminisztérium, Általános iratok (K 269)
- Pásint Ödön Erdélyre vonatkozó gyűjteménye (K 764)
- Külügyminisztérium, Békeelőkészítő Osztály (KÜM, XIX-J-1-a)
- Országos Földhitelintézet Kolozsvári Fiókja (Z 892)

Compass 1941–1942a: *Nagy Magyar Compass*. (65) I. rész, Pénzintézetek.
Compass 1941–1942b: *Nagy Magyar Compass*. (65) II. rész, Iparvállalatok.
 Képviselőházi Napló 1940: *Képviselőházi Napló* (1939–1944). VIII. kötet.
Monitorul Oficial al României [Románia Hivatalos Közlönye] (1921, 1942, 1945)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ablonczy Balázs 2011: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Budapest.
- L. Balogh Béni 1999: Az erdélyi magyar menekültkérdés 1939–1944 között. *Regio* (10.) 3–4. 243–266.
- L. Balogh Béni 2006: A magyar–román viszony és az erdélyi kérdés 1940–1944 között. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Történelmünk a Kárpát-medencében 1926–1956–2006*. Kolozsvár, 19–27.
- L. Balogh Béni – Olti Ágoston 2006: A román–magyar lakosságcsere kérdése 1940–1947 között. *Kisebbségkutatás* (15.) 4. 597–620.
- Bárdi Nándor 2003: Az erdélyi magyar (és regionális) érdekek megjelenítése az 1910-es években. Az Erdélyi Szövetség programváltozatai. *Magyar Kisebbség* (Új folyam) (8.) 2–3. 93–114.
- Bárdi Nándor 2004: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére – A magyar elképzelések 1918–1940. *Magyar Kisebbség* (Új folyam) (9.) 1–2. 329–376.
- Benkő Levente 2002: Magyar nemzetiségpolitika Észak-Erdélyben 1940–44. *Pro Minoritate* (8.) 3. 7–41.
- Bethlen István 1912: *Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó 5 évben*. Kolozsvár.
- Csösz László 2005: Földreform és fajvédelem: a negyedik zsidótörvény végrehajtása. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon – európai perspektívában*. Budapest, 176–192.
- Darkó Zoltán 1938: *A román agrárreform és az erdélyi egyházak*. Debrecen.
- Demel Aladár 1944: A földbirtokpolitikai rendelkezések lebonyolítása. In: Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar földművelésügyi igazgatás*. Budapest, 703–713.

- Demeter Béla – Venczel József 1940: *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája a román impérium alatt*. Budapest.
- Drecin, Mihai 1982: *Banca „Albina” din Sibiu. Instituție Națională a românilor Transilvaniei (1871-1918)*. [A nagyszebeni „Albina” Bank. Az erdélyi románok nemzeti intézménye.] Cluj-Napoca.
- Dulgău, Bujor – Porumbăcean, Claudiu 2000: *Oameni din Sătmar. [Szatmári emberek.] Satu Mare*.
- Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.) 1991: *Magyarországi pártprogramok 1914–1944*. Budapest.
- Horváth Sz. Ferenc 2006: Határon innen és határon túl. Népegyesítés és áttelepítés mint az erdélyi kérdés megoldási lehetőségei (1937–1942). *Limes* (18.) 2. 7–18.
- Keményfi Róbert 2006: *A magyar nemzeti tér megszerkesztése. Térképzetek, térképek, fogalomtár*. Budapest.
- Kenéz Béla 1917: *Nép és föld*. Budapest.
- Nagy Mihály Zoltán – Olti Ágoston 2005: *Érdekképviselet vagy pártpolitika. Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez (1944–1953)*. Csíkszereda.
- Nagy Ödön 1938: Szórvány és beolvadás. *Hitel*. (3.) 4. 257–276.
- Nasta, Andrei 1925: *Problema colonizării*. [A telepítés kérdése.] București.
- Sárándi Tamás 2010: Kisebbségpolitika a közigazgatási gyakorlatban a katonai közigazgatás idején Észak-Erdélyben. *Limes* (23.) 2. 57–75.
- Romsics Ignác 1986: Az agrárkérdés nemzeti-nemzetiségi aspektusa 1890–1918 között. *Forrás* (18.) 1. 26–30.
- A. Sajti Enikő 1984: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában, 1941*. Budapest.
- Sebess Dénes 1905: *Emlékirat az erdélyrészi telepítésről*. Marosvásárhely.
- Szathmáry Lajos 1937: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz. *Magyar Kisebbség* (16.) 12. 305–326.
- Tilkovszky Lóránt 1964: A csehszlovák földreform magyar revíziója az első bécsi döntéssel átcsatolt területen (1935–45). *Agrártörténeti Szemle* (6.) 1–2. 113–138.
- Tokaji László 1913a: *Eladó ország*. Kolozsvár.
- Tokaji László 1913b: *Új honfoglalás Erdélyben*. Kolozsvár.
- Tóth Pál Péter 1999: *Szórványban*. Budapest.
- Venczel József 1942: Az erdélyi román földbirtokreform. In: *Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1941–1942*. Kolozsvár, 309–465.
- Venczel József 1943: *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941–1942-ben*. Kolozsvár.
- Venczel József 1944: *A volt határeözredek vagyónának sorsa*. Kolozsvár.